

УДК 94:37.01 (477) (470) «1965/1985»

Катерина Богатирчук

ЛІТНІЙ ВІДПОЧИНОК У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ ШКОЛЯРІВ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В ЧАСИ «ЗАСТОЮ»

У статті висвітлюється літній відпочинок школярів радянської України часів «застою» як важлива складова повсякденної історії України. Розглядається історія створення дитячих таборів на теренах України. Проаналізовано зміст та особливості літнього відпочинку школярів. Охарактеризовано вплив комуністичної ідеології на школярів під час літнього відпочинку. Репрезентовано основні види дитячих таборів, розкривається основний зміст та особливості діяльності дитячих таборів.

Ключові слова: повсякдення, літній відпочинок, канікули, школярі, УРСР.

Літній відпочинок є важливою складовою повсякденного життя людини і належить до основних нематеріальних її потреб. Проблема повсякдення сьогодні має особливе наукове, світоглядне і практичне значення. В сучасному суспільстві аспекти життя виходять на перший план, тому питання повсякдення, в тому числі літній відпочинок, висовуються в першочергові і є актуальними для різного роду досліджень. Оскільки ця проблема є малодослідженою в повсякденній історії України 1965–1985 рр. це посилює актуальність нашої наукової розвідки.

В дослідженнях сучасних українських істориків ця проблема не знайшла висвітлення. Серед радянських дослідників питання літніх таборів у представленні в наукових доробках О. Маринича, Л. Жданової, Й. Сироти, Е. Речестера та ін.

Метою нашого дослідження є комплексно дослідити зміст та особливості літнього відпочинку школярів у часи «застою».

Дитячий табір – заклад дитячого дозвілля, що надає комплекс освітніх, оздоровчих та інших послуг. Перші піонерські табори в Україні виникли в 1922 р. [1, с. 3]. Табори мали виконувати, як безпосередні функції спрямовані на покращення здоров'я, так і на здійснення широкомасштабного ідеологічного впливу. Саме під час організованого літнього відпочинку, будучи позбавленими опіки на певний час з боку родини, молодь повністю потрапляла під вплив дієвої чітко спланованої комуністичної пропаганди.

Широкого розмаху літня робота з дітьми набула в 1965–1975 рр. Діяльність піонерських таборів активізувалася в цей період у зв'язку з проведенням Всесоюзних акцій, таких як «Сяйте Ленінські зорі!» (1965 р.), «Піонерська вахта Жовтня» (1967 р.), Всесоюзна експедиція піонерів «Заветам Ленина верны!» (1967–1970 р.), Всесоюзний марш загонів «Всегда готов!» (1970–1975 рр.) [2, с. 14].

Керівництво держави постійно приділяло достатньо уваги питанню літнього відпочинку школярів, так в 1974 р. прийнято постанову «Про покращення організації відпочинку піонерів і школярів» [3, с. 3], в якій наголошувалося на тому, що вся робота з піонерами і школярами у піонерських таборах, а також таборах праці та відпочинку є логічною закономірністю, продовженням роботи, яка проводиться під час навчального року педагогічними колективами, піонерськими і комсомольськими організаціями з ідейно-морального, трудового і фізичного виховання [4, с. 5].

По закінченню навчального року в школі, в досліджуваний період це 25 травня, діти ще мали відпрацювати в школі 10 днів практики, і лише тоді в школярів розпочиналися повноцінні літні канікули. Відпочинок в літніх таборах школярів в Україні середини 60-х – середини 80-х рр. ХХ ст. був широко розповсюдженим явищем. Кількість дітей, які були охоплені таким відпочинком на 1965 рік склала 1 млн 719 тис. 454 осіб, це становило 20,5 % від всіх учнів України поточного навчального року [1, с. 7]. Путівки до таборів в досліджуваний період виділялися за рахунок засобів бюджету соціального страхування, профспілкового бюджету, засобів господарських організацій, централізованого союзного фонду соціального страхування колгоспників, а також за рахунок коштів батьків (у встановленому розмірі – біля 1/3 вартості путівки) [1, с. 9]. При бажанні кожен школяр міг розраховувати на організований відпочинок у літньому таборі, чи то безкоштовно чи частково за батьківські кошти. В наш час путівку на відпочинок може отримати не кожен школяр, а тим паче за державні кошти, в порівнянні з радянськими часами. Дослідження свідчить, що діти в радянській Україні відпочивали за державні кошти.

Свій відпочинок в радянській Україні діти могли проводити в таких таборах: 1) заміські табори; 2) санаторії – табір з лікувально-профілактичними цілями; 3) міські – табір без ночівлі в основному при школах; 4) колгоспні – табір розміщений в сільській місцевості в оточенні тварин; 5) оздоровчі – табір зі спортивним ухилом, з метою зміцнення здоров'я дитини; 6) спортивні – табір з посиленням спортивним ухилом, для розвитку фізичних можливостей; 7) військово-спортивні – у таких таборах діти проходили

первинну військово-спортивну підготовку, отримували навички орієнтування на місцевості, виживанні в екстремальних умовах і багато іншого; 8) туристські – наметовий табір у лісі, на березі моря, озера або річки; 9) профільні – програма таборів дотримується конкретного профілю або тематики; 10) табори праці і відпочинку – найбільш поширена форма організації суспільно корисної праці старшокласників. Учні працюють у таборах праці і відпочинку тільки в літній час і, як правило, на сільськогосподарському виробництві. Основне завдання табору – виховати у школярів любов і повагу до праці, розвинути їх громадську активність; 11) табори піонерського і комсомольського активу – туди прямували для ідеологічної підготовки ті, хто керував в школі дружиною, загonom та для інших подібних активістів; 12) шкільні – це такий собі різновид річного шкільного табору, в якому поєднувалися літній відпочинок і активні заняття в тій чи іншій галузі науки [5].

Літом табори працювали в 4 зміни, тривалість кожної зміни 21 день [1, с. 36]. У всіх піонерських таборах був свій розпорядок, якого діти повинні були чітко дотримуватися. Наприклад, підйом був о 7 год. 30 хв., діти відразу йшли на ранкову зарядку тривалістю від 15 до 20 хв. Після цього вони мали прибрatisя в своїх кімнатах та привести себе в порядок, а далі їх чекало уросте підняття прапора. І так щоранку. Далі по плану у дітей був сніданок, який тривав близько години. Після сніданку з 9.00–11.00 була передбачена працетерапія на території табору чи у колгоспі, радгоспі, садку, кутку живої природи. Досить розповсюдженим видом праці було збирання лікарських рослин. А далі на всіх чекали оздоровчі процедури та 30 хвилин вільного часу перед обідом. Обід зазвичай тривав годину з 13.00 до 14.00 та обов'язковий післяобідній відпочинок, під час якого діти мали знаходитися в своїх кімнатах, відпочивати чи спати. О 16.00 на дітей вже чекав полуденок, після якого заняття в гуртках, спортивних секціях, спортивні змагання або ж просто всі гралися в цікаві розважальні ігри, часто в таборах відводили годину перед вечерею для індивідуального читання, щоб діти заспокоїлися після активних ігор. Вечеря також займала годину з 19.00 по 20.00. далі за програмою табору були різноманітні заходи, літературні вечори, KBK, дискотеки та ін. [1, с. 11].

В радянські часи популярністю користувалися літні школи, де діти могли проводити свій час вдень, а ввечері поверталися додому. Такий спосіб відпочинку дітей був зручним перш за все для батьків, адже під час канікул більшість батьків були на роботі, і діти знаходилися без нагляду. Такі форми проведення літніх канікул залишилися популярними і в сучасній Україні. Перші літні школи в СРСР з'явилися в роки «відлиги». У 1965 р. в одному з провідних піонерських таборів країни, «Орлятко», відбулася перша літня «профільна» зміна – для школярів, які цікавляться фізикою та математикою. Ідея була підхоплена і схвалена партійно-комуністичним керівництвом – в багатьох таборах стали з'являтися навчально-наукові зміни. В основному літні школи в ті роки мали фізико-математичну спрямованість [6]. Подібний табір створено у 1970 р. в Красилівському районі Хмельницької області, щоб під час відпочинку діти мали можливість продемонструвати та далі розвивати свої творчі здобутки [7, с. 3]. З часом літні школи, як форма проведення літнього відпочинку школярами, розповсюдилася по всій Україні і були досить дієвими і ефективними.

Більшість літніх шкіл проходили під час літніх канікул. Говорячи про літні школи потрібно зауважити, що вони були передбачені не тільки в літній сезон, а також під час зимових та весняних канікул. Зміни в них тривали від тижня до місяця. Проходили такі школи, як правило, на базі санаторію або бази відпочинку, хоча бували і польові школи, де учасники жили у наметовому таборі, а також не рідко на базах шкіл [6].

Найпопулярнішим табором на теренах України та всього СРСР був дитячий табір «Артек», путівка до нього коштувала 120 крб. В той час як середня зарплата простого трудівника складала 75 крб. (людей з таким прибутком по УРСР було 18 %), 120 крб. в той час отримували інженери-випускники, бухгалтери. На 120 крб. середньостатистична сім'я могла жити місяць і ще щось могла заощаджувати на цінні покупки [8]. У радянські часи путівка в «Артек» вважалася престижною нагородою, як для радянських дітей, так і за кордоном. Для того, щоб отримати путівку до «Артеку» у межах однієї школи, путівками удостоювалися найкращі з піонерів за численними показниками (участь у справах піонерської дружини, поведінка, успішність і т. п.) [9].

У 1970-х рр. поряд з піонерськими таборами поширився такий вид літніх дитячих об'єднань, як табори праці та відпочинку для старшокласників, де виховна і оздоровча робота поєднувалася з різноманітною трудовою діяльністю дітей. Партія розглядала трудове виховання як основу формування особистості, високих якостей радянського громадянина [4, с. 5]. Учні працювали у таких таборах тільки в літній час і, як правило, на сільськогосподарському виробництві. Основне завдання табору – виховувати у школярів любов і повагу до праці, розвинути їх громадську активність. В радянський час молодь таким чином активно залучалася для роботи в колгоспах, такий спосіб відпочинку використовували задля формування у них комуністичного світогляду і вихованню комуністичного відношення до праці. На теренах України такі табори були майже чи не в кожному колгоспі. Прикладом такого виду таборів може слугувати «Світанок» – табір праці й відпочинку у Сумській області, де в 1976 р. упродовж усього літа відпочивали і працювали школярі. Вони

допомагали хліборобам колгоспу господарювати на полях, боротися з бур'янами, заготовляти корми для громадської худоби. В таких таборах був такий режим дня, як і в інших. Свій день діти розпочинали з ранкової гімнастики та сніданку, а після машиною їх відвозили в поле. А після полудня школярі збиралися на спортивному майданчику, де мали змогу проявити себе у футболі, волейболі, легкій атлетиці, спортивних іграх [10, с. 3]. У 1977 р. в таких таборах побувало більш півмільйона юнаків і дівчат з Української РСР, вони здобули трудове загартування, поглибили свої політехнічні знання в галузі сільськогосподарського виробництва [11, с. 33].

Популярністю користувалися міжколгоспні піонерські табори. Такі табори існували по всій Україні. Прикладом такого табору може слугувати «Зоря» в Березівському районі на Одещині, де кожного літа мали змогу відпочити до 600 дітей колгоспників сільського господарства [12, с.3]. В таких таборах передбачалося все для зміцнення здоров'я дітей, змістовного відпочинку, розширення їх кругозору. Діти мали змогу відвідувати різні процедурні: водолікарню, грязьове і фізіотерапевтичне відділення. Працювало багато гуртків, організовувалися походи, спортивні ігри, змагання [13, с. 3].

Частими були і самоорганізовані подорожі учнів разом з учителями. Діти разом зі своїми наставниками вирушали на екскурсії по всій території УРСР та за її межі [14, с. 4]. Під час таких екскурсій учні не тільки знайомилися з історією краю та цікавими людьми, а й займалися виготовленням альбомів і гербаріїв для шкільних музеїв.

Чи не найпопулярнішими серед українських школярів в період «застою» були туристські табори. Адже це не тільки свіже повітря і гарний відпочинок, це нові знайомства, нові можливості. Влітку найчастіше проходили туристичні зльоти, конференції, піші екскурсії в гори і т.д. Під час таких зібрань учні демонстрували своє вміння точно прийти в зазначене місце, швидко поставити намет, приготувати їжу, зібрати цікаві експонати тощо. Разом з школярами йшли майстри спорту по туризму, лікарі, досвідчені інструктори, які допомагали дітям під час походів та стежили за їх здоров'ям [15, с. 1].

В місті Києві для школярів, які не мали змоги поїхати на відпочинок, організовано кіноклуб «Чарівний промінь», в дні літніх канікул він працював в дитячому залі кінотеатру «Київ». Дитячий кіноклуб презентував учням сторінки історії кінематографа, показував сучасні досягнення та як створюються мультиплікаційні фільми.

При клубі відбувалися засідання, які супроводжувалися показами фільму «Казка про втрачений час», перегляд науково-популярних фільмів «Долина квітів», «У цих рослинах – отрута» [16, с. 4].

Однак у питанні відпочинку дітей і підлітків були недоліки та не вирішені питання. Була послаблена увага органів охорони здоров'я до медичного обслуговування дітей в таборах. Санітарно-епідеміологічні станції, як правило не контролювали дотримання санітарно-гігієнічних вимог, а приймали лише участь у відкритті таборів. В багатьох таборах працювали на посадах лікарів студенти медичних інститутів, які не завжди добре виконували свої обов'язки. В більшості колгоспних та міжколгоспних таборах не вистачало посуду і білизни. Недостатня увага приділялася раціональному і повноцінному харчуванню дітей в таборах [17, арк. 188].

Таким чином, можна зробити висновки, що літній відпочинок є однією з важливих складових повсякденного життя, який розкриває не тільки відпочинок школярів, але й їх дозвілля та інтереси. Відпочинок школярів УРСР в часи «застою» був різноманітним, головним завданням таборів було оздоровлення дітей, найголовнішим і найважливішим в діяльності літніх дитячих таборів було ідейно-політичне виховання підростаючого покоління, формування комуністичної переконаності, інтересу до політичного і господарського життя країни. Не дивлячись на всі намагання радянської влади забезпечити школярів повноцінним літнім відпочинком, такий відпочинок охоплював не всіх школярів з різних причин. В цілому з'ясовано, що саме в досліджуваний період розпочався активний процес діяльності дитячих таборів. Отже, в подальшому нашому дослідженні, важливо буде розкрити інші аспекти повсякденного життя школярів.

Список використаних джерел

1. Сирота Й. Б. Пионерский лагерь – здравница школьника / Й. Б. Сирота, Э.Ш. Речестер. – М., 1976. – 71 с. 2. Жданова Л.С. Развитие пионерских лагерей в СССР 1945–1975 гг.: автореф. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики» / Л. С. Жданова. – Москва, 1975. – 22 с. 3. Постановление Президиума ВЦ СПС. Протокол № 2, п. 2 от 12 мая 1974 г. – М.: Профиздат, 1974. 4. Шкільне літо: праця і відпочинок / упорядник С.О. Єфименко. – К.: «Видавництво політичної літератури України», 1982. – 107 с. 5. Піонерський табір [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Піонерський_табір. 6. Літня школа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Літня_школа. 7. Канікули у розпалі // Радянська освіта – 1970. – № 51. – С. 3. 8. Сколько стоило в СССР бесплатно [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://forums.kuban.ru/f1044/skol-ko-stoilo-v-sssr-besplatno-3151233-2.html>. 9. Артек (табір) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://uk.wikipedia.org/wiki/Арте́к_\(та́бір\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Арте́к_(та́бір)). 10. Хороше у «Світланку» // Радянська освіта – 1976. – № 53. – С. 3. 11. Маринич О. Знання і праця поруч йдуть /О.Маринич – К.: Політвидав України, 1977. – 142 с. 12. В міжколгоспному піонерському // Радянська освіта – 1970. – № 53. – С. 3. 13.

Піонерський міжколгоспний // Радянська освіта. – 1965. – № 52. – С. 4. 14. І найменші в путі // Радянська освіта – 1965. – № 57. – С. 1–5. 15. В поході старшокласники // Радянська освіта – 1965. – № 62. – С. 1–3. 16. «Чарівний промінь» // Радянська освіта – 1970. – № 52. – С. 4. 17. Центральний державний історичний архів України в м. Києві, ф. 166, оп. 15, спр. 8791, арк. 256.

Екатерина Богатирчук

ЛЕТНИЙ ОТДЫХ В ПОВСЕДНЕВНОЙ ЖИЗНИ ШКОЛЬНИКОВ СОВЕТСКОЙ УРАИНЫ ВО ВРЕМЕНА «ЗАСТОЯ»

В статье освещается летний отдых школьников советской Украины времен «застоя» как важная составляющая повседневной истории Украины. Рассматривается история создания детских лагерей на территории Украины. Проанализировано содержание и особенности летнего отдыха школьников. Охарактеризовано влияние коммунистической идеологии на школьников во время летнего отдыха. Представлены основные виды детских лагерей, раскрывается основное содержание и особенности деятельности детских лагерей.

Ключевые слова: повседневность, летний отдых, каникулы, школьники, УССР.

Kateryna Bogatyrchuk

SUMMER HOLIDAY IN EVERY DAY LIFE OF SOVIET UKRAINE PUPILS IN THE PERIOD OF «STAGNATION»

The summer pupils' holidays of Soviet Ukraine as an important part of Ukraine's every day life is enlightened in the article. The creation of children's camps in the territory of Ukraine has been considered. The content and peculiarities of summer children's holiday has been analyzed. The influence of communist ideology on children during summer holiday has been characterized. The main kinds of children's camps are presented. Main content and peculiarities of children camps' activity are considered.

Key words: every day life, summer holiday, vacation, students, Ukrainian SSR.

УДК 94(477.8)

Олег Малярчук

НОВІ ФОРМИ І МЕТОДИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАЦІ ТА СТИМУЛЮВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.: НА ПРИКЛАДІ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ РЕСПУБЛІКИ

У статті охарактеризовано комплекс нових форм в організації праці соціалістичної економіки пов'язаних зі змінами у державній політиці, розкрито їх вплив на впровадження досягнень науки і техніки у виробництво. Виокремлено зміни в сільськогосподарському виробництві через матеріальну зацікавленість, їх наслідки.

Ключові слова: західний регіон УРСР, суботники, соціалістичне змагання, промисловість, сільське господарство.

Характерною ознакою вітчизняної історіографії є посилена увага до глибокого і критичного осмислення соціально-економічних процесів, що відбувалися на Україні. У цьому зв'язку важливим науковим завданням істориків виступає дослідження особливостей впровадження політики радянської влади в окремих її регіонах. Партійно-радянська система використовувала потенціал західних земель України для формування загальнодержавного промислового комплексу, виходячи з далекосяжних планів правлячої комуністичної партії. У західноукраїнських областях накопичилися економічні, екологічні, соціальні та інші проблеми витоки яких знаходять у радянських часах.

Суспільний розвиток західноукраїнських земель майже половину століття визначався та спрямовувався комуністичною партією і радянським урядом. Для двох поколінь мешканців Західної України жовтневий переворот і пов'язані з ним «соціалістичні перетворення» внесли докорінні зміни в напрацьовані століттями життєві устої і традиції. Упродовж віків на Західній Україні сформувалися певні особливості історичного розвитку. Характерною ознакою було домінування сільського населення над міським. Малі та середні міста, що розбудовувалися і виникали в Середньовіччі, обслуговували сільськогосподарське виробництво та соляні промисли, дещо пізніше нафтовидобуток і розробку калійних солей. Радянська влада докорінно змінила сформований віками традиційний устрій в політичній, економічній, культурній сферах. На західноукраїнських землях на початок 1950-х рр. завершена суцільна колективізація сільського господарства та розпочалася масштабна індустріалізація.